

Auteur: André Jansen o.f.m.

Vormgeving en druk: Halewijn nv

© Halewijn nv 2013, Halewijnlaan 92, 2050 Antwerpen, www.halewijn.info

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

D/2013/5930/012

ISBN 978-90-8528-269-3

André Jansen o.f.m.

FRANCISCUS van Assisi

Mysticus van nabijheid

halewijn

INHOUD

WOORD VOORAF.....	9
AFKORTINGEN.....	10
INLEIDING.....	13
 HOOFDSTUK I: GROEI NAAR EEN NIEUW BEWUSTZIJN.....	15
 I. MYSTIEKE GEBOORTE.....	15
<i>Inleiding: doorbraak</i>	15
<i>Een woelige tijd: de 'gemeente'</i>	16
<i>Een woelige tijd: de kruistochten</i>	16
<i>Mystieke geboorte</i>	18
 II. ONTMOETINGEN EN CONFRONTATIES.....	20
A. Psalm 142.....	20
<i>Een klaagpsalm</i>	21
<i>Franciscus en Psalm 142</i>	25
<i>Mystieke betekenis</i>	29
1) Breukmoment.....	29
2) Kwetsbaar lichtmoment.....	29
3) Innerlijke strijd tegen het 'niets'.....	30
4) Verworteling in het transcendente.....	31
5) Nieuw gevoel van waarde en 'onkwetsbaarheid'.....	32
6) Individualisering én verbondenheid.....	32
<i>Andere getuigenissen</i>	33
Jan van Ruusbroec.....	33
Magister Eckhart en zuster Anne van Ramsweg.....	33
Dag Hammarskjöld.....	36
Op pelgrimstocht.....	36
B. Het kruisbeeld van San Damiano.....	39
C. Ontmoeting met de melaatsen.....	44
<i>Parabel van de barmhartige Samaritaan</i>	45
<i>Franciscus en nabijheid</i>	48

HOOFDSTUK II: DE NAUWE POORT	51
<i>Inleiding</i>	51
I. DE OERZONDE	53
A. De oerzonde volgens wijsheidsspreuk 2	53
<i>Afgunst, oerbeginsel van het kwade</i>	53
<i>Bijbels model</i>	57
<i>'Wees niet bezorgd...' (Mt 6,24-34)</i>	59
<i>Parabel over de lelie die zorgen had</i>	61
<i>Heling: het goede teruggeven</i>	64
B. Heling: geest tegenover 'vlees'	66
<i>Wijsheidsspreuk 7</i>	66
<i>Vlees tegenover Geest</i>	66
<i>Zich toe-eigenen tegenover het goede teruggeven</i>	69
<i>Dood tegenover leven</i>	70
C. De geheelde mens	70
<i>Besluit</i>	76
II. DE NAASTENLIEFDE	78
<i>Wijsheidsspreuk 18</i>	78
<i>Gelijke worden</i>	78
<i>Het goede teruggeven</i>	80
III. MYSTIEKE HARTSTOCHTLOOSHEID	83
<i>Mystieke hartstochtloosheid</i>	85
<i>Mystieke verworteling</i>	88
<i>Echte vreugde</i>	90
IV. LIEFDE TOT DE ZONDAAR	95
A. Wijsheidsspreuk 11	95
<i>Bijzondere hartstochtloosheid</i>	95
<i>Liefde</i>	99
B. Het verhaal van de drie rovers	101
<i>Enkele teksten</i>	105
1) Door mee te lijden aan het kwaad	106
2) Door ons te verheugen over het goede van anderen zoals over dat van onszelf	107
3) Door niemand enige aanstoot te geven	108
C. Psalm 147	109
<i>Twee mogelijkheden</i>	110
<i>Concreet tegenover abstract</i>	111
<i>Nieuw leven tegenover dood</i>	112
<i>Verwachten tegenover plannen</i>	113
<i>De roeping van de minderbroeders</i>	113

V. LIEFDE TOT DE VIJAND	115
A. Enkele teksten	116
1 RegMB 14	116
1 RegMB 22,1-3	118
1 RegMB 16,1-2	119
B. Ontmoeting van Franciscus met de sultan	120
Subtiel totalitair denken	122
Subtiel narcisme	124
C. Hoofdstuk 16 van de voorlopige regel	126
Twee lagen	127
Toelichting bij enkele verzen	131
De naakte waarheid	141
 HOOFDSTUK III: DEUGDEN: GODDELIJKE KRACHTEN IN DE MENS	 145
 <i>Kenmerken mysticus</i>	 145
 I. BEGROETING VAN MARIA	 149
<i>Vier lagen</i>	149
1) Menswording–Kerk (kerk)	150
2) Menswording-deugden–K(k)erk	151
3) Menswording-deugden-kerk-doopsel	152
<i>Opbouw</i>	154
<i>Versanalyse</i>	154
<i>Nabeschouwing</i>	159
 II. WIJSHEIDSPREUK 27	 163
<i>Inleiding</i>	163
<i>Versanalyse</i>	164
Rust, onbezorgdheid, bezinning	
en waakzaamheid bij de Hesychasten	169
Andermaal verzen 4 en 5	170
<i>Nabeschouwing</i>	176
 III. BEGROETING VAN DE DEUGDEN	 177
<i>Enkele thema's</i>	178
<i>Ontkrachten</i>	180
<i>Ontkrachten in de verzen 9-12</i>	183

HOOFDSTUK IV: GEHOORZAAMHEID EN LIEFDE	187
<i>Inleiding</i>	187
I. ECHTE GEHOORZAAMHEID	188
II. LIEFDE EN GEHOORZAAMHEID in BegDeugd 13-18	191
<i>'Onderworpen aan wilde beesten'</i>	193
<i>Liefde</i>	198
III. MIJN JUK IS ZOET	200
<i>De weerloze liefde van de gehoorzame Jezus</i>	204
IV. LOFZANG VAN DE SCHEPSELEN (ZONNELIED)	207
A. Ontstaan	208
<i>Historische omstandigheden</i>	208
<i>Ongewoon boetelied</i>	210
<i>Lied van gehoorzaamheid</i>	212
B. Opbouw	214
C. Analyse	215
<i>Eerste deel: God aanbidden</i>	215
<i>Tweede deel: werken van boetvaardigheid</i>	222
<i>Derde deel: vervloeking en zegenwens</i>	225
<i>Coda</i>	226
D. Twee nabeschouwingen	227
<i>Mystiek lied</i>	227
<i>De stervende Franciscus</i>	229
NOTEN	233

WOORD VOORAF

Hieronder volgen enkele technische details die belangrijk zijn bij het lezen van dit werk. De geschriften van Franciscus zijn de eerste en de belangrijkste bron om zijn spiritualiteit te leren kennen. Die geschriften verschenen ook in het Nederlands: Franciscus van Assisi, *De geschriften*, vertaald, ingeleid en toegelicht door G.P. Freeman, H. Bisschops, B. Corveleyn, J. Hoeberichts en A. Jansen, Gottmer, Haarlem, 2006 (tweede druk). Wij verwijzen telkens weer naar die uitgave en gebruiken ook de daarin gehanteerde afkortingen (zie blz.10). Toch hebben we erover gewaakt dat de lezer ook zonder die uitgave het be-toog kan volgen. Verder verwijzen we naar belangrijke franciscaanse bronnen die niet lang na Franciscus' dood zijn geschreven. Wie meer over de historische achtergrond en de waarde van die bronnen wil weten, kan die informatie vinden in de uitvoerige inleidingen op die werken. Ook de afkortingen van die bronnen zijn opgenomen (zie blz. 10 en 11) alsook de referentie van de Nederlandse vertaling en uitgave. Tevens gebruiken we de Willibrordvertaling van de Bijbel en de daarin gehanteerde afkortingen. Als we naar een psalm verwijzen en achter Ps een Arabisch cijfer plaatsen, heeft dat betrekking op een psalm uit de Bijbel. Staat er echter een Romeins cijfer, dan betreft het een psalm die Franciscus heeft geschreven en opgenomen in zijn *Officie van de mysteries van de Heer*.

AFKORTINGEN

Geschriften van Franciscus

Aansporing tot het loven van God	AanspLof
Begroeting van de deugden	BegDeugd
Begroeting van Maria	BegMaria
Bemoediging voor de arme zusters	BemAZ
Brief aan de gelovigen, eerste redactie	1 BrGel
Brief aan broeder Antonius	BrAnt
Eerste brief aan de custoden	1 BrCust
Tweede brief aan de custoden	2 BrCust
Brief aan de gelovigen, eerste redactie	1 BrGel
Brief aan de gelovigen, tweede redactie	2 BrGel
Brief aan broeder Leo	BrLeo
Brief aan een minister	BrMin
Brief aan de hele orde	BrOrde
Brief aan de stadsbestuurders	BrStad
Echte vreugde	EVr
Gebed voor het kruis	GebKr
Gebed bij het Onzevader	GebOV
Getuigenis over broeder Bernardus	GetBern
Levensmodel voor de arme zusters	LevAZ
Lofzang bij de gebedstijden	LofGeb
Lofzang op de allerhoogste God	LofGod
Laatste wil voor de zusters	LWilAZ
Officie van de mysteries van de Heer	OffMH
Regel van de minderbroeders, voorlopige redactie	1 RegMB
Regel van de minderbroeders	2 RegMB
Regel voor de kluizenarijen	RegKL
Testament	Test
Testament van Siena	TestSi
Wijsheidsspreuken	Wijs
Zegen voor broeder Leo	ZegLeo
Zonnelied of Lofzang van de schepselen	ZonL

Franciscaanse bronnen

- Actus De Actus is de Latijnse versie van de Fioretti (zie aldaar). Beide versies zijn niet identiek. De Actus heeft meer historische details en plaatsaanduidingen bewaard. Ook bevat het enkele hoofdstukken die niet in de Fioretti staan. Bovendien is de volgorde van de hoofdstukken verschillend. Van de Actus bestaat een Nederlandse vertaling met de misleidende titel *De bloemekens van de heilige Franciscus*, vertaald door P. Theophilus o.f.m. cap., H. Meulenhoff, Amsterdam, z.j.
- Begin *Het begin van de orde der minderbroeders*, opgenomen in de bundel: *Herinneringen aan broeder Franciscus*, Gottmer, Haarlem, 1985, 153-180.
- 1 Cel Thomas van Celano, *Het leven van Sint-Franciscus van Assisi*, in de bundel: *De oudste verhalen over Franciscus van Assisi*, Gottmer, Haarlem, 2006, 38-148.
- 2 Cel Thomas van Celano, *Gedenkschrift van Franciscus. Daden en Deugden*, in de bundel: *De oudste verhalen over Franciscus van Assisi*, Gottmer, Haarlem, 2006, 150-326.
- Ecc *De komst van de minderbroeders naar Engeland, hun verbreiding en aanwas*, in de bundel: G.P. Freeman, H. Loeffen (red.), M. Sier (vert.), *Ze kwamen op blote voeten. De kronieken van de minderbroeders Jordanus van Giano en Thomas van Eccleston*, Gottmer, Haarlem, 1991, 59-126.
- Fioretti Aan dit document gaat een orale traditie vooraf. De verhalen werden eerst mondeling overgeleverd en zijn pas later neergeschreven, zowel in het Latijn (Actus) als – vrij vroeg al – in het Italiaans. De Italiaanse versie kreeg de titel ‘Fioretti’ (bloemetjes). Zie: *De Fioretti. Verhalen over Sint-Franciscus*, Gottmer, Haarlem, 1999. Zie ook bij Actus.
- 3 Gez *Verhaal van de Drie Gezellen*, Gottmer, Haarlem, 1977.

- Herinn *Herinneringen aan broeder Franciscus*, Gottmer, Haarlem, 1985.
- Jor *De kroniek van Jordanus van Giano*, in de bundel: G.P. Freeman, H. Loeffen (red.), M. Sier (vert.), *Ze kwamen op blote voeten. De kronieken van de minderbroeders Jordanus van Giano en Thomas van Eccleston*, Gottmer, Haarlem, 1991, 23-57.
- LegMaj *Bonaventura, Leven van Franciscus van Assisi. Grote levensbeschrijving* (Legenda Major), Gottmer, Haarlem, 1978.
- MinM G.P. Freeman, H. Loeffen & M. Sier, *Het was een min mannetje om te zien. Verspreide getuigenissen over Franciscus en zijn broeders uit de dertiende eeuw*, Gottmer, Haarlem, 1989.

INLEIDING

Onlangs vierden we het feest van Franciscus en de overste had voor de gelegenheid een oud beeld van Franciscus uit de kast gehaald en in het midden van de kerk geplaatst. De beeldhouwer had duidelijk zijn inspiratie gezocht in de 17de-eeuwse ascetische visie op Franciscus, volgens welke Franciscus' heiligheid bleek uit zijn verachting van de wereld. Franciscus zet dan ook zijn voet minachtend op de wereldbol. Toen ik dat beeld opeens in de kerk zag staan, dacht ik verbaasd: hoe kan dat nu? Hoe kunnen wij Franciscus' *Zonnelied*, waarin hij de scheping verheerlijkt, zingen voor een beeld dat zijn voet minachtend op de wereld plaatst? Die anekdote maakt duidelijk dat wij nu op een andere manier naar Franciscus kijken. Tegelijk kijken we uiteraard ook op een andere manier naar heiligheid en mystiek. Laat me dit verder verduidelijken aan de hand van een opera van de Duitse componist Richard Strauss (1864-1949), *Die Frau ohne Schatten* (de vrouw zonder schaduw). Het verhaal klinkt als een sprookje dat baadt in een geheimzinnige, oosterse sfeer. We volgen een keizerin, de dochter van Keikobad, de koning der geesten. Ook de keizerin zelf is louter geest: dus heeft ze geen schaduw. Een vrouw zonder schaduw is een mooi poëtisch beeld. Het roept de ultieme vergeestelijking op. Maar het beeld wijst ook op een tekort. Ze heeft geen contact met de werkelijkheid. De werkelijkheid werpt geen schaduw op haar. Het is alsof er 'niemand' staat. En ook zelf geeft ze geen schaduw af die de werkelijkheid zou kunnen beïnvloeden. Ze is in haar vergeestelijkte toestand als het ware 'niemand'. Wat ze eigenlijk mist, is aardsheid en dus ook sterfelijkheid.

Met dat gegeven in het achterhoofd kijken we naar Franciscus van Assisi. Hij was een heilige, maar goed geworteld in de aarde. Zijn mystiek is geen vergeestelijking die losstaat van het aardse en minachtend neerkijkt op de wereld. Bij hem is veeleer het omgekeerde gebeurd. Juist vanuit zijn vergeestelijking, meer bepaald vanuit zijn verbondenheid met het laatste Mysterie, kwam hij de aarde en deze wereld meer nabij. En van de weeromstuit kwam hij daardoor ook dicht bij zijn kern en dicht bij God, zijn Schepper. Dat vormt de kern van ons betoog. Centraal in Franciscus' spiritualiteit staat volgens ons de parabel van de

barmhartige Samaritaan (Lc 10,25-37). In tegenstelling tot de priester en de leviet komt die de geslagen reiziger nabij, wordt 'naaste' van die man. De kracht van dat gebeuren heeft Franciscus ervaren tijdens zijn ontmoeting met de melaatsen, die hij nabij kwam. Die ervaring waarvan hij de mystieke draagwijdte steeds verder uitdiept, is als het ware symbolisch voor zijn spiritualiteit. De parabel suggereerde ons ook de ondertitel van dit boek: mysticus van nabijheid.

Onze focus is gericht op het mystieke in Franciscus' spiritualiteit van nabijheid. Wat we daar precies mee bedoelen, wordt duidelijk in de loop van ons betoog. Laten we het er hier bij houden dat mystiek een doorleefde verbondenheid van de mens is met zijn transcendente oorsprong. Met de nadruk op doorleefd. Franciscus heeft geen uitgewerkte mystieke leer. Hij heeft wel heel wat geschriften nagelaten, hoofdzakelijk gelegenheidsgeschriften: regel, testament, wijsheidsspreuken, brieven, gebeden en lofzangen. Uit zijn reactie op diverse situaties blijkt zijn rijke intuïtie, die we zeker mystiek kunnen noemen. Franciscus had ook contact met mystieke tradities die hij intuïtief integreert in zijn denken en doen. Om de rijkdom van zijn intuïties bloot te leggen, komen die en andere tradities aan bod, evenals meer uitgewerkte systemen. Mystieke ervaringen hebben onmiskenbaar gemeenschappelijke trekken. Door Franciscus' mystieke intuïties daarmee te confronteren, kunnen we scherper de diepte ervan tonen en zijn originaliteit duiden als 'mysticus van nabijheid'.

Groei naar een nieuw bewustzijn

I. Mystieke geboorte

Inleiding: doorbraak

Niet alleen bij heiligen, maar ook bij andere grote figuren is veelal een doorbraakmoment aan te wijzen, het moment waarop een nieuw besef daagt. Daarin ligt het begin van hun heiligheid of grootheid. Bij heiligen noemt men dat vaak 'bekering'. Dat woord heeft iets misleidends. Het suggereert dat iemand verdwaald was en nu terugkeert naar de schapeinstal. Voor postmodernisten is zo'n definitie ideologisch gekleurd. Predikanten hebben inderdaad bekeringsverhalen gebruikt om gewone gelovigen binnen de context van 'het grote verhaal' – of wat zij als het grote verhaal aanzagen – te houden of te doen terugkeren. Bekering wordt dan gezien in functie van de socialisatie binnen, bijvoorbeeld, het grote morele verhaal van de Kerk. De geschiedenis leert echter dat er bij de zogenaamde bekering van vele heiligen iets heel anders werkzaam was. Zij werden juist door een of ander gebeuren uit het grote verhaal gegooid en als het ware 'gedesocialiseerd'. Daarom gebruiken we het woord 'bekering' niet graag. We spreken liever van doorbraak. Dat geldt zeker voor de heilige Franciscus van Assisi. Om dat duidelijk te maken moeten we hem situeren in de toenmalige tijd, die zijn schaduw op hem wierp.

Een woelige tijd: de 'gemeente'

Franciscus' leven (1182-1226) speelt zich af in een historisch woelige tijd. Daar zijn tal van boeken over geschreven.¹ Belangrijk om weten in het kader van dit boek is dat hij leeft in een tijd van grote veranderingen. Onder invloed van de beginnende handel dringen nieuwe maatschappelijke en politieke verhoudingen zich op. De feodaliteit komt onder druk door het ontstaan van de gemeente of 'commune'. De burgers sluiten een soort verbond om, als gelijken, het gemeenschappelijk belang te bevorderen. Vandaar trouwens de naam 'gemeente' of 'commune'. Dit concept staat haaks op het feodale model, waarin men trouw zweert aan een hogergeplaatste, wat de maatschappij een hiërarchisch-verticale structuur gaf. Nu breekt een horizontale structuur van gelijken, naar het model van de oude broederschappen, binnen in het feodale systeem.²

Franciscus werkte in zijn geboortestad actief mee aan die verandering. Als zoon van een lakenhandelaar hoorde hij immers bij de nieuwe sociale groep van de burgers. Die groep komt in 1196 tijdens het gezagsvacuüm na de dood van keizer Hendrik VI in opstand tegen de adel en verdrijft die uit de stad, waarop de adel naar Perugia vlucht. De burgers breken de burcht – symbool van keizer, adel en feodaliteit – die boven de stad ligt, af en bouwen met de stenen ervan de stadsmuren weer op. Dan worden de zaken politiek ingewikkeld, omdat ook de nieuwe paus Innocentius III (1196-1216) zich in de strijd mengt en Assisi opeist omdat het zou behoren tot zijn gebied. Om een lang verhaal kort te maken: Perugia verklaart Assisi de oorlog en verslaat het in de veldslag bij Collestrada (1202). Franciscus wordt gevangen genomen. Ondanks de verloren slag komt er in 1205 tussen adel en burgers toch een vredesverdrag tot stand dat de 'gemeente' als zodanig erkent. In 1210 volgt een definitief vredesverdrag.

Een woelige tijd: de kruistochten

Even terug naar 1202. De gevangengezette Franciscus wordt door zijn rijke vader vrijgekocht. Na een zware ziekte verzeilt hij in een ander avontuur. Zowat vijftien jaar eerder, op 4 juli 1187, had de

moslimsultan Saladin (1137/1138-1193) de christelijke legers versla-
gen op de heuvels bij Hattin (vlakbij het meer van Tiberias) en op 1
oktober van datzelfde jaar veroverde hij Jeruzalem. Toen dat nieuws
West-Europa bereikte, flakkerde de kruistochtkoorts weer hevig op.
Een derde kruistocht werd georganiseerd, maar die bereikte zijn doel
niet, onder meer doordat de Duitse keizer Frederik Barbarossa (1122-
1190) verdronk in de Göksu-rivier. Ook een vierde kruistocht bereikte
Jeruzalem niet, maar eindigde in 1204 in Byzantium in een orgie van
plundering. De jonge, dynamische paus Innocentius III broedde op
een nieuwe kruistocht, maar nu per schip vanuit Zuid-Italië. Daartoe
diende Zuid-Italië eerst te worden bevrijd van de invloed van daar ver-
blijvende 'moren'. Hij organiseerde daarom, onder leiding van Walter
van Brienne, een voorbereidende kruistocht om Apulië te 'bevrijden'.
Franciscus sluit zich aan bij de groep van Walter van Brienne en trekt
mee op naar het zuiden. Hij raakt evenwel niet verder dan Spoleto,
één dagreis ver. We laten nu de schrijver van *Het Begin van de orde der
minderbroeders* aan het woord:

'Na een schildknaap in dienst genomen te hebben, besteeg hij zijn
paard en begaf zich op de weg in de richting van Apulië. Toen hij
echter, alleen maar denkend aan zijn tocht, in Spoleto gekomen
was en zich 's nachts te slapen had gelegd, hoorde hij, half in slaap,
een stem hem vragen waarheen hij op weg was. Hij gaf een duide-
lijk en nauwkeurig overzicht van heel zijn plan. En de stem weer:
"Wie is er eigenlijk in staat je meer te geven, de heer of de knecht?"
"Vanzelf de heer," antwoordde hij. – "Waarom laat je de Heer dan
in de steek voor de knecht en veronachtzaam je de Koning voor de
onderdaan?" Toen stelde Franciscus de vraag: "Wat wilt U dan dat
ik zal doen, Heer?" – "Keer terug naar de streek waar je thuishoort,
ga daar doen wat de Heer je zal openbaren."

Opeens voelde hij zich door Gods genade veranderd in een ander
mens. Toen de volgende morgen aangebroken was, keerde hij naar
zijn eigen streek terug, zoals hem bevolen was.' (Begin, nr. 6 en 7)

We bekijken Franciscus' inwendig gesprek wat nader. De vraag luidt:
'Wie is er eigenlijk in staat je meer te geven, de heer of de knecht?'
Daarop komt het spontane antwoord: 'Vanzelf de heer.' De volgende

vraag is: 'Waarom laat je de Heer dan in de steek voor de knecht en veronachtzaam je de Koning voor de onderdaan?' Een zeer verwarrende vraag. Gelet op de historische achtergrond kan die knecht of die onderdaan niemand anders zijn dan de paus, want uitgerekend de paus heeft de kruistocht afgekondigd. Hier wordt de paus geplaatst tegenover de Heer en Koning, geschreven met een hoofdletter. Dat moet voor Franciscus een ontredderend inzicht zijn geweest. Zo ontredde- rend dat hij niet verder kan op de ingeslagen weg.

Die gewetensbeslissing maakt hem los van heel zijn sociale context. Wanneer we over Franciscus' bekering, over zijn moment van doorbraak spreken, was dat ogenblik beslissend. Het brengt hem evenwel niet terug naar de schapenstal van het vertrouwde 'grote verhaal' – in dit geval: het verhaal van de kruistochten, gelegitimeerd door de paus zelf, het hoogste gezag. Franciscus wordt een vreemdeling. Hij keert terug naar Assisi en verkoopt onderweg zijn wapenuitrusting op de markt van Foligno, een veelbetekenend gebaar. (Begin nr. 7) Terug naar huis gaan kan hij echter niet. Met veel poeha en met grote geldelijke steun vertrekken om dan na twee dagen terug te keren met de staart tussen de benen, dat zou zijn vader niet aanvaarden. Door zijn beslissing is hij een vreemdeling geworden in zijn vaderstad en in het huis van zijn vader. Voor de poorten van Assisi buigt hij af naar het zuiden, naar een verlaten kerkje, San Damiano, en vraagt de priester of hij daar mag verblijven. Het geld van zijn wapenuitrusting werpt hij in een nis.

Mystieke geboorte

Franciscus' gewetensbeslissing is ook het ogenblik van zijn hergeboorte, die we, met de Duitse jezuïet en theoloog Karl Rahner (1904-1984), zijn mystieke geboorte kunnen noemen. We lezen:

'Hebben wij wel eens gezwegen toen we ons wilden verdedigen of toen we ons onrechtvaardig behandeld voelden? Hebben wij wel eens vergiffenis geschonken, zonder dat we daar voordeel van hadden...? Hebben wij wel eens gehoorzaamd, niet omdat er anders onaangenaamheden zouden zijn gevolgd...? Hebben wij wel eens een offer gebracht, zonder er dank of erkenning voor terug

te krijgen, zelfs zonder een bevredigend gevoel van binnen? Zijn we wel eens echt helemaal eenzaam geweest? Hebben we wel eens duidelijk stelling genomen in iets vanuit de diepste grond van ons geweten, waar men niemand meer iets kan zeggen of verklaren, waar men er helemaal alleen mee is...? Zijn we ooit goed geweest voor iemand, van wie we geen teken van dankbaarheid of verstandhouding terugkregen, en waarvoor we ook niet beloond werden met een gevoel van 'zelveloos' of correct te zijn geweest?'³

Een dergelijke beslissing heeft Franciscus genomen. Ze gooit hem volledig terug op zijn intiemste en allerindividueelste kern. De beslissing zelf is als het ware uit het 'niets' geboren, in die zin dat ze niet uit de gegeven omstandigheden voortkomt. Zo breekt het mysterie door dat hem verbindt met zijn transcendente oorsprong. Mooi is dat die doorbraak gebeurt in een toestand van half slapen, half waken. Dan is de druk van aangeprete waarden (het grote verhaal) minder groot en kan de eigen diepste gevoeligheid doorbreken. Deze mystieke geboorte kunnen we verduidelijken met de parabel van de vijf domme en vijf wijze meisjes. (Mt 25,1-13) Die parabel bevat twee beelden die elkaar versterken. Er is het middernachtelijk moment waarop 'hemel' en 'aarde' elkaar even raken. Dit beeld wordt verder versterkt door dat van de bruiloft, het huwelijk tussen hemel en aarde. Belangrijk is zo'n moment in het leven op te merken. Allen sluimeren, zowel de domme als de wijze meisjes. Maar alleen bij de wijze meisjes is er de alertheid om op middernacht de komst van de bruidegom zó te horen dat zij kunnen meegaan. In tegenstelling tot de dwaze meisjes, hebben zij immers voldoende olie bij zich. Heel de parabel gaat over de innerlijke alertheid om het mysterie, dat zich opeens aandient, echt te horen en er op in te gaan. We kunnen stellen dat in Franciscus' droom in Spoleto de bruidegom onverwacht om middernacht kwam. Franciscus had op dat moment voldoende olie, dat is: voldoende innerlijke alertheid om hem te horen en vooral voldoende moed om hem te volgen. Het was voor hem een hergeboorte, een geboorte als het ware vanuit het 'niets', meer bepaald vanuit het transcendente mysterie dat zich opeens in hem aandient.

II. Ontmoetingen en confrontaties

Franciscus keert dus terug, niet naar Assisi, maar naar San Damiano buiten Assisi. Uit de bronnen blijkt dat hij er een harde tijd heeft doorgebracht en er heeft geworsteld met zichzelf, meer bepaald met zijn ontredderend 'statuut' van vreemdeling. Hij zonderde zich vaak af in een grot om te bidden en na te denken. Van die innerlijke worsteling weten we niet zoveel af. Uit de schaarse bronnen kunnen we wel een en ander reconstrueren. Drie factoren waren van doorslaggevend belang, te weten: het bidden van Psalm 142, de confrontatie met het kruisbeeld van San Damiano en de ontmoeting met de melaatsen uit een melaatsenverblijf in de omgeving.⁴ De chronologische volgorde van die ervaringen is niet meer te achterhalen. Waarschijnlijk hebben ze elkaar in Franciscus' denken en voelen onderling versterkt. We bekijken ze afzonderlijk om duidelijk maken hoe iedere ervaring op zich zijn mystieke geboorte mee in de hand heeft gewerkt.

A. PSALM 142

Vooreerst is er Franciscus' lectuur van de Bijbel, in het bijzonder van Psalm 142. Uit het bronnenmateriaal wordt niet meteen duidelijk dat die psalm in deze fase van Franciscus' leven zo'n grote rol heeft gespeeld. Toch zijn er daarvoor volgens ons voldoende aanwijzingen. Franciscus' eerste biograaf, of beter hagiograaf, Thomas van Celano (eind 12de eeuw-1260), lijkt er allusie op te maken wanneer hij zegt: 'Zonder ophouden ... uit de handen van zijn achtervolgers zou houden'. (1 Cel 10; vgl. Ps 142, 7) Er zijn nog andere aanwijzingen waar we verderop op ingaan. Om duidelijk te maken waarover het in Psalm 142 precies gaat, geven we hem volledig weer.⁵

1. *Een leergedicht van David, toen hij in de spelonk was. Een gebed.*
2. Met luide stem heb ik naar de HEER geschreeuwd,
met luide stem heb ik om hulp geroepen.

3. Voor zijn aangezicht huil ik mijn klaagzang,
voor zijn aangezicht spreek ik mijn kweuling uit.
4. Mijn geest kwijnt weg in mij,
maar Gij, Gij weet van mijn weg.
Op de weg die ik ging,
hebben trotsen voor mij een strik gespannen.
5. Ik draaide mij naar rechts en keek:
niemand stond er die mij wilde kennen.
Iedere uitweg is afgesneden,
niemand die zich om mijn leven bekommert.
6. Ik heb tot U geroepen, HEER,
ik heb beleden: 'Gij zijt mijn hoop,
mijn erfdeel in het land van de levenden.'
7. Luister dan toch naar mijn smeken,
want ik ben ten gronde vernederd.
Bevrijd mij van mijn belagers,
want sterker zijn ze dan ik.
8. Haal mij weg uit deze kerker,
dan kan ik uw naam weer loven.
9. Rechtvaardigen wachten mij op
totdat Gij mij recht doet.

Een klaagpsalm

Psalm 142 is onmiskenbaar een klaagpsalm. Veel klaagpsalmen ontstonden na een valse beschuldiging. De rechtspraak bij de joden was een broze aangelegenheid, omdat machtige lokale heren veel invloed hadden. Maar er was ook zoiets als een hoger beroep in de tempel mogelijk. Over de precieze procedure daarvan weten we weinig, maar uit andere klaagpsalmen blijkt dat zowel de aangeklaagde als de aanklager een nacht in de tempel moest doorbrengen. De bedoeling ervan was allicht een periode van bezinning in te lassen in de nabijheid van God, die hart en nieren proeft. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat in die context veel klaagpsalmen van beschuldigten zijn ontstaan en ook bewaard zijn gebleven. (Zie Dt 17,8-10; 19,16-19; Nu 5,11-31) Laten we Psalm 142 wat nader bekijken.

1. *Een leergedicht van David, toen hij in de spelonk was. Een gebed.*

Vers 1 is toegevoegd toen alle psalmen aan David werden toegeschreven en in diens leven naar omstandigheden werd gezocht waarin hij de psalm mogelijk heeft gebeden.

2. Met luide stem heb ik naar de HEER geschreeuwd,
met luide stem heb ik om hulp geroepen.
3. Voor zijn aangezicht huil ik mijn klagzang,
voor zijn aangezicht spreek ik mijn kwelling uit.

De psalmist vertelt over zijn groot leed en over zijn smeekbede tot God. Indirect houdt dit een geloofsbelijdenis in. Hij gelooft in een hogere rechtspraak, in een God die hart en nieren proeft – en dus de mens volledig doorgrondt – en daarom de verdrukten recht kan doen. De integriteit van de psalmist – zijn waarheid – staat hier ter discussie. Die wordt blijikbaar door een valse beschuldiging ondergraven. Dat is zowat het ergste wat een mens kan overkomen: de miskennis van zijn integriteit. Dat kwetst tot in het diepst van de ziel. Valse beschuldigingen kunnen mensen breken. Voor de psalmist staat er dus veel, zo niet alles, op het spel. Hij zoekt soelaas in de tempel: God is immers de ultieme getuige van zijn waarheid en integriteit. Dit ontsluit de dimensie van het bidden: je openstellen voor het transcendente en je erdoor laten 'bordelen' teneinde de kern van je persoon te redden.

4. Mijn geest kwijnt weg in mij,
maar Gij, Gij weet van mijn weg.
Op de weg die ik ging,
hebben trotsen voor mij een strik gespannen.

Mensen kunnen hard zijn voor elkaar. Zelfs voor wie gelooft in God als laatste getuige, blijft het hard. De emoties in vers 4 zijn hartverscheurend. 'Mijn geest kwijnt weg in mij.' De psalmist staat op het punt te breken. En hier gaat de psalm plotseling over in de tweede persoon. De psalmist richt zich nu rechtstreeks tot God en roept Hem als ultieme getuige aan: 'Gij hebt weet van mijn weg'. De psalmist heeft blijikbaar een (gewetens)weg gekozen, die hij ziet als Gods weg. En juist op die weg hebben trotsen valstrikken gespannen. Hier wordt niet alleen zijn

morele, maar ook zijn religieuze integriteit ondergraven. Dat verklaart de heftigheid van de verzen. Vandaar ook het andere taalregister. De verteller wordt van het ene moment op het andere 'bidder'. Als God weet heeft van zijn weg, is God ook in het geding. Mooi is dat uitgerekend in het gevoel van uiterste verlatenheid toch al de bron van vertrouwen aanwezig is. Ook als al de mensen zijn integerheid ontkennen, God kent en ziet hem. Dat besef vormt de basis van zijn groeiend vertrouwen in de rest van de psalm. Hij is gekend door God en die wetenschap behoedt hem niet alleen voor de totale ontredde, het vormt tevens het fundament waarop de kern van zijn persoon weer kan worden opgebouwd.

5. Ik draaide mij naar rechts en keek:
niemand stond er die mij wilde kennen.
Iedere uitweg is afgesneden,
niemand die zich om mijn leven bekommert.

De mogelijkheid van een nieuw fundament is voorlopig alleen maar een vaag vermoeden, wat de pijn nog feller maakt. De psalmist moet nog verder door de hel van de totale ontkenning. Die wordt steeds concreter beschreven. Hij kijkt naar rechts en merkt dat er niemand naast hem staat om hem te verdedigen. Daaruit blijkt dat we met een rechtszaak te maken hebben. Destijds stond in een rechtszaak de verdediger – een familielid of een vriend – rechts van de beklagde. Maar in dit geval wil niemand rechts van hem staan. Niemand wil hem kennen, wil iets met hem te maken hebben. Uit angst voor de plaatselijke machten? Of is het een impliciete bevestiging van zijn schuld? Eenzamer kun je niet zijn. Het gevoel van verlatenheid bereikt een dieptepunt in de laatste deelverzen: 'Iedere uitweg is afgesneden, niemand is er die zich om mijn leven bekommert.'

6. Ik heb tot U geroepen, HEER,
ik heb beleden: 'Gij zijt mijn hoop,
mijn erfdeel in het land van de levenden.'

Vanuit dat dieptepunt van verlatenheid, waar alle hoop vervlogen lijkt, stijgt het gebed van de psalmist opnieuw opwaarts. En opnieuw verspringt de psalm van de derde naar de tweede persoon, wat wijst op verhevigde emoties. Als de mensen geen hoop of toevlucht meer